

THE HOUSE INSIDE US

भाग दुसरा

उंबरठा 7

आपल्या आतले घर

अनेक वर्षे मला वाटत होते की स्मृती म्हणजे एक संग्रह.

एक पेटी.

तथ्ये, नावे, तारखा, चेहरे आणि प्रसंग साठवून ठेवण्याचे एक प्रकारचे
आतले कोठार.

ती एक नीटनेटकी दृष्टी होती.

तर्कशुद्ध.

दिलासा देणारीसुद्धा.

मग काळाने मला काहीतरी वेगळे शिकवले.

स्मृती साठवत नाही.

स्मृती वास करते.

ती संग्रह नाही.

ती एक जागा आहे.

आणि प्रत्येक जागेप्रमाणे तिच्यातही खोल्या आहेत.

मार्गिका.

दारे.

खिडक्या.

काही वारंवार उघडल्या जातात.

काही वर्षानुवर्षे बंद राहतात.

जोपर्यंत काहीतरी, अचानक, त्यांना पुन्हा उघडत नाही.

तो एखादा वास असू शकतो.

एखादा रस्ता.

एखादे छायाचित्र.

अनवधानाने ऐकलेला एखादा शब्द.

अचानक आपण वर्तमानात नसतो.

आपण दुसरीकडे परतलेलो असतो.

शरीराने नव्हे.

अंतर्मनाने.

आणि त्या जागा अस्तित्वात राहतात हे आश्चर्यकारक आहे.

मी विसरलो आहे असे वाटलेले क्षण मला आठवतात.

क्षुल्लक दृश्ये.

एक टेबल.

एक आवाज.

अर्धवट उघडे ठेवलेले एक दार.

एक साधा दिवस.

दशकानुदशके ते गप्प राहतात.

मग जवळजवळ अस्वस्थ करणाऱ्या नेमकेपणाने वर येतात.

जणू ते वाट पाहत थांबले होते.

आणि कदाचित ते अगदी तसेच आहे.

कदाचित स्मृती खरोखर विसरत नाही.

कदाचित ती निवडते.

जपून ठेवते.

वाट पाहते.

माणसे नाहीशी होताना पाहण्याइतका काळ मी जगलो आहे.

जागा बदलताना.

शहरांचे चेहरे बदलताना.

संपूर्ण जगे विरघळताना.

आणि तरीही काहीतरी उरले.

स्मृती.

हुरहुर म्हणून नव्हे.

सलगता म्हणून.

हुरहुर मागे पाहते.

स्मृती जोडते.

हा एक महत्त्वाचा फरक आहे.

अनेक वर्षे मी भूतकाळात कैद झालेली माणसे पाहिली.

आणि भूतकाळाने उजळून निघालेली इतर माणसे.

पहिली परत जाण्याचा प्रयत्न करत होती.

दुसरी आपण जे जगलो त्याचा उपयोग वर्तमान अधिक चांगले समजून घेण्यासाठी करत होती.

स्मृती या दोन्ही गोष्टी करू शकते.

ती तुरंग बनू शकते.

किंवा ग्रंथालय.

आपण तिचा कसा उपयोग करतो यावर ते अवलंबून आहे.

काळ जात गेला तसतशी मला दुसरी शक्यता अधिक आवडू लागली.

मला भूतकाळात जगायचे नव्हते.

मला त्याच्याशी संवाद साधायचा होता.

कारण प्रत्येक अनुभव एक खूण मागे ठेवतो.

प्रत्येक भेट एक खूण मागे ठेवते.

प्रत्येक प्रेम.

प्रत्येक चूक.

प्रत्येक निघणे.

प्रत्येक हानी.

प्रत्येक यश.

प्रत्येक गोष्ट काहीतरी मागे ठेवते.

आणि ती जे मागे ठेवते ते आपण कल्पना करतो त्यापेक्षा कितीतरी जास्त
आपल्यावर प्रभाव टाकत राहते.

कधी कधी मी स्वतःला विचारले आहे की आपल्या आत अजूनही किती
माणसे राहतात.

उपस्थित असलेली नव्हते.

अनुपस्थित असलेली.

एक वडील.

एक शिक्षक.

एक मित्र.

एक प्रिय व्यक्ती.

एक सहकारी.

एखादी क्षणिक उपस्थिती.

अनेक जण वर्षापूर्वी निघून गेले.

आणि तरीही ते आपण घेत असलेल्या निर्णयांमधून बोलत राहतात.

आपण जपत असलेल्या मूल्यांमधून.

ज्यांचा विश्वासघात न करण्याचे आपण ठरवतो त्या तत्त्वांमधून.

या अर्थाने स्मृती लोकवस्तीने भरलेली असते.

तिच्या आत आपण कधीच एकटे नसतो.

आपण आपल्यासोबत संपूर्ण अदृश्य समुदाय घेऊन चालतो.

प्रवासांत मी अनेक जागा पाहिल्या.

काही भव्य.

काही विसरण्याजोग्या.

काही समजावून सांगणे अशक्य अशा.

कालांतराने मला एक विचित्र गोष्ट कळली.

खरा भूगोल आणि आतला भूगोल क्वचितच जुळतात.

अशी शहरे आहेत जिथे मी वर्षानुवर्षे राहिलो आणि जी मला फारशी आठवत नाहीत.

आणि अशा जागा आहेत ज्या मी फक्त काही दिवसांसाठी पार केल्या
आणि ज्या माझ्या आत जगत राहतात.

कारण स्मृती काळ मोजत नाही.

ती अर्थ मोजते.

ज्याने आपल्याला बदलले ते ती जपून ठेवते.

ज्याने खोल खुणा सोडल्या नाहीत ते ती धूसर होऊ देते.

म्हणूनच दोन माणसे एकच घटना जगून ती परस्परविरोधी पद्धतीने आठवू
शकतात.

ती तथ्य जपून ठेवत नाहीत.

ती अर्थ जपून ठेवतात.

आणि अर्थ नेहमी वैयक्तिक असतो.

वयाबरोबर आपण आणखी एक धडा शिकतो.

स्मृती स्थिर नसते.

ती आपल्यासोबत बदलते.

तोच प्रसंग वीस, चाळीस, साठ किंवा ऐंशी वर्षांच्या वयात वेगवेगळे अर्थ धारण करतो.

घटना तशीच राहते.

पाहणारा बदलतो.

आणि पाहणारा बदलणे म्हणजे अर्थ लावणे बदलणे.

या शोधामुळे मला अनेक गोष्टींशी समेट करायला मदत झाली.

मला समजले की सगळे काही एकाच प्रकारे आठवण्याचे बंधन माझ्यावर नव्हते.

जुन्या अनुभवांना मी नवे वाचन देऊ शकत होतो.

काही गोष्टी माफ करू शकत होतो.

काही समजून घेऊ शकत होतो.

आणखी काही स्वीकारू शकत होतो.

कारण स्मृती हे न्यायालय नाही.

तो एक संवाद आहे.

कधी कठोर.

कधी गोड.

पण नेहमी खुला.

काही माणसे भूतकाळ पुसून टाकण्याच्या प्रयत्नात आयुष्य घालवतात.

मला ते शक्य वाटत नाही.

आणि कदाचित ते इष्टही नसेल.

कारण आपण ज्या द्रव्याने बनलेलो आहोत ते भूतकाळात असते.

तो पुसणे म्हणजे स्वतःलाच पुसणे.

त्याला समजून घेणे कितीतरी चांगले.

त्याची मांडणी करणे कितीतरी चांगले.

त्याच्यासोबत चालायला शिकणे कितीतरी चांगले.

आज मी मागे वळून पाहतो तेव्हा मला वर्षांची मालिका दिसत नाही.

मला जागा दिसतात.

आतल्या जागा.

काही उजळ.

काही कठीण.

काही अजूनही गूढ.

पण सगळ्या आवश्यक.

सगळ्या एकाच उभारणीचा भाग.

कदाचित काळ आपल्याला हेच शिकवण्याचा प्रयत्न करतो.

स्मृती परत जाण्यासाठी नसते.

ती समजून घेण्यासाठी असते.

आपण जे होतो त्याला सलगता देण्यासाठी असते.

आपली कथा एकमेकांशी न जोडलेल्या प्रसंगांची मालिका बनू नये म्हणून असते.

रस्त्याच्या शेवटी आठवणी उरतात.

पण आपण अनेकदा कल्पना करतो तशा वरवरच्या पद्धतीने नव्हे.

त्या प्रदेशांसारख्या उरतात.

आतल्या भूदृश्यांसारख्या.

आपण कोण आहोत हे समजून घेण्याची गरज भासते तेव्हा प्रत्येक वेळी जिथे परततो अशा जागांसारख्या.

म्हणूनच, इतक्या वर्षांनंतर, मी स्मृतीला मनाचे एक कार्य मानत नाही.

मी तिला मातृभूमी मानतो.

सीमा नसलेली मातृभूमी.

ध्वज नसलेली.

पत्ता नसलेली.

मी जिथे जातो तिथे माझ्या सोबत राहणारी एक जागा.

कारण स्मृती ही आपल्या मालकीची गोष्ट नाही.

ती अशी जागा आहे जिथे आपण, ज्या ज्या गोष्टींनी आपल्याला घडवले त्या सगळ्यांसोबत, जगत राहतो.

स्मृती ही एक जागा आहे.